

Několik poznámek k nejrozšířenějším rukopisům

Latinská bible

Ve středověkých rukopisných knihovnách se hojně vyskytovaly rukopisy celé bible nebo jednotlivých knih, či skupin knih v latinských překladech.

Rané křesťanství nejprve používalo starozákonní knihy v řeckém překladu (nejčastěji Septuaginta) a řecky psaný Nový Zákon, když se však šířilo do oblastí, kde nebyla řečtina běžně užívána (severní Afrika, jižní Galie, Hispánie), bylo zapotřebí, aby vznikl latinský překlad. Kolem poloviny 3. stol. n. l. mohla být k dispozici celá latinská bible. Tento překlad nazýváme *Vetus Latina* a pravděpodobně měl více typů (např. Afra, Itala).

Papež Damas I. pověřil revizí tohoto překladu Jeronýma (Sophronius Eusebius Hieronymus), který pořídil zhruba v letech 390-405 nový překlad, později nazvaný *Vulgáta*. *Vulgáta* se postupně šířila vedle *Vetus Latina*, převahu získala až v 8. a 9. století. (*Vetus Latina* ale úplně nevytizela ani v 2. tisíciletí – ojediněle se s jejími částmi setkáváme i u nás, např. v *Codex Gigas*, největším rukopisu, který vznikl ve 13. století ve skriptoriu benediktinského kláštera v Podlažicích.)

Rukopisný text však postupem doby potřeboval revize, protože se stálým opisováním začal lišit od původního textu. Vznikla řada recenzí – např. Cassiodórova, Alkuinova, pařížská (která zavádí rozdělení na kapitoly). Za celou dobu, kdy se bible šíří pouze opisováním, nedosáhla jednotného textu.

Některé biblické texty byly glosovány – opatřovány souborem komentářů. Nejrozšířenější je *glossa ordinaria* (glosa řádná), která přináší rozsáhlé komentáře sebrané z děl církevních Otců a spisovatelů. Stručný výklad pouze mezi řádky přináší *glossa interlinearis* (glosa meziřádková).

Ve 13. století vzniká i pomůcka k vyhledávání v bibli – biblická konkordance. Jejím původcem byl Hugo de Sancto Caro.

Liturgické knihy

Misál (missale)

Misál je liturgická kniha, která obsahuje modlitby, čtení a zpěvy pro sloužení mše. Vyvíjí se od 9. století a texty přebírá ze starších knih, které se do té doby ke sloužení mše užívaly. Byly to:

1) Sakramentář (sacramentarium)

Liturgická kniha, která obsahuje čtení a zpěvy těch částí mše, které se modlí či zpívá kněz sám, bez účasti lidu

2) Knihy přinášející čtení pro evangelium a epištolu

Lekcionář (lectionarium)

Liturgická kniha, která obsahuje lekce (perikopy) pro evangelia i epištoly

Evangeliář (evangelarium)

Liturgická kniha, která obsahuje texty všech 4 evangelií, u nichž je označeno, v který den se příslušný text čte. (Liturgická kniha, která obsahovala pouze lekce pro jednotlivé mše, bývala většinou nazývána evangelistář.)

Epištolář (epistolarium)

Liturgická kniha, která obsahovala lekce pro epištolu.

3) Knihy obsahující antifony

Antifonář (antifonarium) obsahuje zpěvy antifon pro kanonické hodinky.

Graduál (graduale) obsahuje zpěvy antifon pro mši.

V dřívější době ale antifonář obsahoval antifony pro mši, graduál antifony pro hodinky. Jejich označení se měnilo v 9. století, v době kdy vznikají misály. Proto mohou misály čerpat antifony pro mši z obou těchto typů knih.

Breviář (breviarium)

Breviář je liturgická kniha, která obsahuje zpěvy a čtení pro kanonické hodinky. Vyvíjí se od 11. století a zkrácené texty přebírá z velkých liturgických knih, jichž se dosud při hodinkách užívalo. Byly to:

Žaltář (psalterium)

Patří k nejdůležitějším součástem breviáře, obsahuje 150 žalmů.

Hymnář (hymnarium)

Liturgická kniha, která obsahuje zpěvy hymnů

Antifonář (vysvětleno u misálu)

Lekcionář (vysvětleno u misálu)

Homiliář (homiliarium) a sermolog (sermologus)

Tyto liturgické knihy přinášely úryvky z kázání významných církevních spisovatelů. Homiliáře vykládaly biblickou lekci, která se v liturgii toho dne četla, sermology obsahovaly kázání na témata mimo tuto lekci.

Legendář (legendarium) a pasionál (passionale)

Liturgické knihy, které přinášely texty o svatých. Legendy byly sebrány v legendářích, pasionály obsahovaly čtení o umučení svatých.

Libri ordinales

Jsou liturgické knihy, které obsahovaly texty pro různé liturgické obřady mimo mše a kanonické hodinky. Původně byla jedna kniha obsahující texty pro biskupy i kněze, z níž se vyvinuly 2 samostatné typy.

Pontifikál (pontificale)

Je liturgická kniha, která obsahuje texty liturgických obřadů pro biskupa (např. svěcení biskupů, kněží, žehnání opatů, svěcení kostelů, oltářů, zvonů, ale i pro biskupské jurisdikční úkony – synody, vizitace).

Rituál (rituale) nebo také agenda

Je liturgická kniha, která obsahuje texty liturgických obřadů pro kněze (např. udílení svátosti křtu, svatební obřad, pohřební obřad, texty pro různá procesí).

Kancionál (cantonale)

Je kniha obsahující písně, které při bohoslužbě zpívá lid. Vzhledem k tomu, že bývá opatřován notací, dosahovaly kancionály velkých rozměrů.

Právnícké knihy

Corpus iuris civilis

Corpus iuris civilis je pozdní název pro svod římského práva, který vznikl na začátku 2. čtvrtiny 6. století z podnětu císaře Justiniána. Skládá se z Institucí (Institutiones – základní právnícká učebnice), Digest (Digesta – úryvky z děl římských právníků), Kodexu (Codex Iustiniani – sbírka císařských zákonů) a Novel (Novellae – pozdější Justiniánovy zákony). Na západě v době stěhování národů upadly tyto sbírky do zapomenutí, začaly být znovu objevovány za otónské renesance a staly se předmětem studia na právníckých školách (posléze univerzitách). Při těchto studiích byly opatřovány výklady ve formě glos. Ve 13. století tyto glosy sebral Accursius, který vytvořil průběžný souhrnný komentář nazývaný *glossa ordinaria*.

Středověké rukopisy, obsahující v drtivé většině glosované sbírky (v našem prostředí nemáme neglosované rukopisy římskoprávních sbírek), nemohly pojmout veškerý materiál do jednoho svazku, a tak bývají římskoprávní sbírky rozděleny do 5 rukopisných knih.

Digesta jsou natolik rozsáhlá, že zabírají 3 knihy:

Digestum vetus

Infortiatum (bývá občas rozdělováno na *Infortiatum* a *Tres partes*)

Digestum novum

Čtvrtou knihou byl **Codex** (nebo také Codex domini Iustiniani), který obsahoval prvních 9 knih Justiniánova Kodexu.

Poslední knihu tvořilo **Volumen** (nebo také Volumen parvum), které obsahovalo poslední tři knihy Kodexu, Instituce, Novel (nazývané Authenticum) a jiné dodatky.

Corpus iuris canonici

Corpus iuris canonici je pozdní název pro svod kanonického práva, který se vytvářel od poloviny 12. století do konce 15. století. Skládá se ze sbírek:

Decretum Gratiani (nebo jen Decretum, také Concordantia discordantium canonum)

Vzniká na konci 30. a na začátku 40. let 12. století a jeho tvůrci byli boloňští právníci, z nichž nejvýznamnějším byl Gratianus. Sbíрка obsahuje nejen papežské dekretály, ale právní prameny různého druhu a bývala často vyhledávána jako sbírka autorit.

Decretales Gregorii IX. (nebo také Liber Extra)

Je sbírka papežských dekretálů, kterou z pověření papeže Řehoře IX. vytvořil roku 1234 vynikající právník Raymund z Peñafortu.

Liber Sextus (Bonifatii VIII.)

Sbíрка dekretálů byla vytvořena roku 1298 na podnět papeže Bonifáce VIII.

Clementinae

Sbíрка dekretálů, kterou nechal vypracovat roku 1314 Klement V., ale vstoupila v platnost až roku 1317 za Jana XXII.

(Roku 1500 pak byly sestaveny ještě dvě soukromé sbírky – *Extravagantes Ioannis XXII.* a *Extravagantes communes*, které se také staly součástí Corpus iuris canonici, ale které z hlediska kodikologie nejsou pro nás důležité, a proto je nezkouším.)